

BAYER JÓZSEF

MTA 200 ÉVES
A MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

A globalizáció geopolitikai kihívásai

„A nagyhatalmi vetélkedés korában élünk... A »szabályokon alapuló rend« eltűnőben van... Szakítás, nem pedig átmenet küszöbén állunk.”
(Mark Carney)

A tanulmány a globalizáció és a geopolitika kapcsolatának változását, valamint a világrend jelenlegi átalakulásának geopolitikai és gazdasági következményeit vizsgálja. Kiinduló tézise szerint a globalizáció által létrehozott új lehetőségek és egyenlőtlenségek együttesen járultak hozzá a geopolitikai gondolkodás újjáéledéséhez. A szerző áttekinti a hagyományos geopolitikai elméletek és a második világháború után kialakult nemzetközi intézményi rend viszonyát, majd bemutatja, hogy a globalizáció felgyorsulása, a 2007–2008-as pénzügyi válság és a Covid-19-járvány miként erősítette a gazdasági és biztonságpolitikai kockázatokkal kapcsolatos aggodalmakat. Külön figyelmet fordít az Egyesült Államok relatív pozícióvesztésére, Kína felemelkedésére, a BRICS+ szerepének erősödésére, valamint a globális pénzügyi, kereskedelmi és intézményi rendszer átalakulására. Az elemzés szerint a kialakuló multipoláris világrend nem szükségszerűen vezet új hidegháborúhoz vagy a nemzetközi kapcsolatok konfliktusosabbá válásához, mivel a globalizáció által létrehozott gazdasági és kommunikációs hálózatok, a kölcsönös függőség és a multilaterális intézmények korlátozhatják a geopolitikai konfliktusok eskalációját. A tanulmány végül a régi világrend kontrollált átalakításának és egy sokszínűbb, együttműködőbb multilaterális rend kialakításának lehetőségét vizsgálja.*

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F02, F50, F51, F52, F53, F60.

Kulcsszavak: globalizáció, geopolitika, világrend, multipolaritás, gazdasági hatalom, Egyesült Államok, Kína, BRICS+, deglobalizáció, multilaterális együttműködés.

* Ez az írás az MTA IX. Osztálya által a Magyar Tudományos Akadémia 200 éves jubileuma alkalmából rendezett, Globalizáció, deglobalizáció a 21. században című tudományos ülésszakon 2026. február 12-én tartott előadáson alapul.

Bayer József filozófus-politológus, az MTA rendes tagja, *professor emeritus* (e-mail: bayer46@gmail.com). A tanulmányra a Creative Commons CC-BY irányelvei érvényesek.

A kézirat első változata 2026. augusztus 12-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2026.9.1120>

The geopolitical challenges of globalisation

JÓZSEF BAYER

The paper examines the changing relationship between globalisation and geopolitics as well as the geopolitical and economic implications of the ongoing transformation of the world order. Its central thesis is that the new opportunities and inequalities created by globalisation have jointly contributed to the revival of geopolitical thinking. The paper reviews the relationship between traditional geopolitical theories and the international institutional order established after the Second World War, and examines how the acceleration of globalisation, the global financial crisis of 2007–2008, and the Covid-19 pandemic have intensified concerns about economic and national security risks. Particular attention is paid to the relative decline of the United States, the rise of China, the growing role of BRICS+, and the transformation of the global financial, trade, and institutional system. The analysis argues that the emerging multipolar world order does not necessarily imply a new Cold War or an inevitable intensification of international conflicts. Economic and communication networks created by globalisation, mutual interdependence, and multilateral institutions may constrain the escalation of geopolitical tensions. The paper concludes by considering the possibility of a controlled transformation of the existing world order and the development of a more diverse and co-operative multilateral system.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F02, F50, F51, F52, F53, F60.

Keywords: globalisation, geopolitics, world order, multipolarity, economic power, United States, China, BRICS+, deglobalisation, multilateral co-operation.

Bevezetés

A napi hírek tanúsága szerint a világ a krónikus geopolitikai instabilitás korába lépett. Szaporodó nemzetközi konfliktusok jelzik, hogy az Amerikai Egyesült Államok hegemoniáján nyugvó úgynevezett szabályalapú világrendben tektonikus mélységű repedések mutatkoznak. Az „új világrend”, amelyet a Wikipédia néhány éve még az összeesküvés-elméleti fantazmagóriák közé sorolt, ma egyre határozottabb igényként jelentkezik. Mértékadó fórumokon naponta találkozhatunk a régi világrend végéről és az új világrend alakulásáról szóló tudósításokkal és elemzésekkel. Írásom annak ered a nyomába, hogy miért tér vissza erőteljesen a geopolitikai gondolkodás, miután egyszer már háttérbe szorult – bár teljesen nem tűnt el – a második világháború utáni nemzetközi jogi és intézményi rend létrejöttével. A globalizáció által teremtett ellentmondások és új erőviszonyok vizsgálata remélhetőleg magyarázattal szolgál a geopolitikai gondolkodás visszatérésére és változására is.

A történelem során a hatalmi ambíciók érvényesítése mindig a mozgósítható erőforrások függvénye volt. Régi belátás, hogy ebben nagy szerepe van a geográfiai és klimatikus adottságoknak. A *geopolitika* fogalmát, amely a svéd tudós és politikus, Rudolf Kjellén leleménye volt, eleve földrajz és politika szoros kapcsolatának a feltételezése sugallta. Az ipari korszakban ehhez társult az elérhető nyersanyag- és energiabázis fontossága. De a hatalmi képességek nem kevésbé függnek a népesség nagyságától és képzettségétől, a technológiai fejlettség szintjétől. Miközben

egyre több tényezőt kell figyelembe venni az esélyek mérlegelésekor, rendszerint mégis a gazdasági és a katonai erő szolgál végső aduként a hatalmi érdekek érvényesítésében (Bayer, 2010, 2021).

A hagyományos geopolitikai elméletek és doktrínák alapvetően a hatalom térbeli szerveződéséről és eloszlásáról szólnak, és gyakran a politikai tér egymással rivalizáló nagyhatalmak közötti újrafelosztását is előíranyozzák. Minden állam igyekszik növelni hatalmát és befolyását a nemzetközi környezetben. A legnagyobb sikerrel nyilván azok a nagyhatalmak járnak, amelyek a környezetükben lévő, tőlük függő kisebb államok erőforrásait is felhasználhatják. Ezért a kisebb országok autonóm manőverezési lehetőségei túlélésük biztosításában korlátozottak. Mérlegelhetik, kalibrálhatják érdekérvényesítési esélyeiket, de a geopolitika alanyai mégis mindig elsősorban a nagyhatalmak voltak és maradtak.

A régi geopolitikai doktrínák tükrözték, de formálták is a nagyhatalmak (geo-)stratégiai elképzeléseit. A skót Halford Mackinder a geopolitikát megalapozó egyik előadásában azt írta ugyan, hogy földrajztudósként beszél, de ez valójában álszerénység volt. Elmélete a kontinentális *Heartland*ről, a „világszigetről” és az azt övező belső és külső perem országairól, amely szembeállította egymással a szárazföldi hatalmakat és a tengeri kereskedelmen nyugvó birodalmakat, lényegében a brit birodalmi érdekek szemszögéből mérte fel a világot. A német geopolitikai iskola jeles teoretikusai, Friedrich Ratzel és Karl Haushofer sem tisztán földrajzi szempontból értelmezték a német birodalom léttérigényeit, hanem egyben országuk stratégiai törekvéseit is igazolták.

A régi geopolitikát azonban rossz hírbe hozta, hogy a nagyhatalmak stratégiai terveik alátámasztására használták fel. Ez különösen igaz a nagytérsegi dominanciára törő államokra, amelyek a környező államok, sőt távoli földrészek gazdasági potenciálját is ellenőrzésük alá akarták vonni. A gyarmatok birtoklása eleve a nagyhatalmi státus jelképe volt – ezért is törekedtek az újonnan iparosodó államok a gyarmati világ újrafelosztására. Az európai gyarmati hatalmakkal szemben 1823-ban megfogalmazott Monroe-doktrína ugyancsak geopolitikai ihletésű volt. Az „Amerika az amerikaiaké” elvet az Egyesült Államok azután két évszázadon át következetesen a maga javára érvényesítette egész Latin-Amerikában. Oroszország is főleg biztonsági okokból tolta egyre kijebbe a határait, elfoglalva Eurázsia hatalmas térségeit. Napóleon a britek gazdasági kizárására törekedett a kontinentális zárlat révén, ami végül sorozatos háborúkhöz vezetett; célja éppúgy egy átfogó gazdasági térség kialakítása volt, mint a későbbi pángermán nagytérsegi törekvéseké. A térségi dominancia igénye a német gazdaság számára már Friedrich Naumann liberális Közép-Európa-koncepciójában is jelen volt, nem csak a hitleri Harmadik Birodalom törekvéseiben jelentkezett (akkor már egész Európára kiterjedően).

Németország és Japán imperialista háborús expanziója mindenesetre jó időre kompromittálta a geopolitikai elméleteket. A szövetséges államok győzelme a tengelyhatalmak fölött új fejezetet nyitott a nemzetközi viszonyok történetében. A háborús erőszak tombolásával szemben megalakult az ENSZ. Alapokmánya a nemzetközi jog normájává emelte az államok formális egyenlőségének, szuverenitásának és területi integritásának elvét, kiegészítve az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatával,

valamint a globális kormányzás szerveiként működő szakosított intézményekkel. E rend a nemzetközi kapcsolatok elismert alapja lett, és az is maradt még a szuperhatalmak közötti hidegháború idején is.

A multilaterális intézmények létrehozása azonban nem szüntette meg a geopolitikai gondolkodást: bűvópatakként mindig is hatott a külpolitikai törekvésekben és a nemzetközi kapcsolatok elméletében. Érvényesült nemcsak a gyarmati függés viszonyaiban, amely függés csak a gyarmati felszabadító háborúk sikerével ért véget, de azokban a „proxí” háborúkban is, amelyek a világ peremvidékein folytak a két szuperhatalom térnyerésének és vetélkedésének árnyékában. Sőt még erőteljesebben érvényesült az antiimperialista forradalmak sorozatos elfojtásában, illetve kormánydöntő katonai puccsok szervezésében.

A nemzetközi viszonyokról szóló politikai és jogelméleti irodalomban is érzékelhetően jelen volt a hagyományos geopolitikai gondolkodás. Jó példa erre a nácibarát teoretikus, Carl Schmitt kései munkássága. A hidegháború idején, 1955-ben kiadott, *Der Nomos der Erde* című kötetében megjelent tanulmányaiiban leszögezte, hogy a nemzetközi jog – német kifejezéssel *Völkerrecht* – mindig is a határolt területű államok joga marad, és tartalmát alapvetően továbbra is a nagytérsegi domináns hatalmak határozzák meg. (Jobban nem is jellemezhetette volna az Egyesült Államok egyértelmű hegemoniáján nyugvó „szabályalapú világrendet”.) Schmitt sosem békelt meg az angolszász tengeri hatalmak kontinentális hatalmakkal szembeni dominanciájával; végig ebben a szellemben írt. *Theorie des Partisanen* című írásában (Schmitt, 1963) még Mao kontinentális gerillaháborúját is több megértéssel tárgyalta, mint másutt a liberális világrend képviselőit (Schmitt, 1995). Úgy hírlik, hogy nézetei ma meglepő visszhangra találnak a nagytérsegi dominanciában gondolkodó, autoriter szellemű orosz és kínai nemzetközi politikai doktrínákban.

A Szovjetunió felbomlását követően Zbigniew Brzezinski, az Egyesült Államok új külpolitikai stratégiáját vázolva, Mackinder eredeti koncepcióját elevenítette fel. A fő cél szerinte annak megakadályozása, hogy egy ellenséges koalíció vagy akár csak egyetlen állam is veszélyeztesse az amerikai fölényt (Brzezinski, 1999, 198. o.). Felfogásában az Egyesült Államok a „rules-based order” fenntartójaként a világ „nélkülözhetetlen állama”. Tiszteletben tartva az Eurázsiaiban regionális hatalmi státust betöltő államok legitim érdekeit, Kínával is kész együttműködni. Az Oroszországi Föderáció viszont Brzezinski reményei szerint hamarosan több regionális (európai, szibériai és távol-keleti) nagytérsegre oszlik majd fel, ezek pedig önálló államokká válnak. (A jecini idők kétségkívül alapot adtak ilyen feltételezésekre.) Ezért is szorgalmazta a NATO kiterjesztését a posztsovjettérség új államaiba – nemcsak a Baltikumba, de többek között Grúziába és Ukrajnába is. A világrendet eleve az Egyesült Államok mint „jóindulatú főhatalom” (*benign hegemon*) alkotásának tekintette – megfelelkezve más államoknak az ENSZ létrejöttében való közreműködéséről (Brzezinski, 1999). E rend biztosítékai a WTO-ban rögzített szabadkereskedelmi elvek, a *petrodollár*-alapú pénzügyi rendszer és a páratlan amerikai katonai erő. Brzezinski elgondolásának külön érdekessége, hogy írásában egyáltalán nem számolt Kína gazdasági felemelkedésével. Az országot legfeljebb egy

regionális hatalomnak tekintette a többi között, nem sejtve gyors gazdasági gyarapodását, technológiai felzárkózását és későbbi globális térnyerését.

Az államok elvi egyenlősége és elismert szuverenitása ellenére a reális hatalmi képességek terén fennálló különbségek mindig is meghatározók voltak a nemzetközi rendszerben és az elméleti okfejtésekben egyaránt. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában, illetve a globális kormányzás olyan intézményeiben, mint a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank, szintén érvényesülnek az egyenlőtlen hatalmi viszonyok. A nemzetközi kereskedelem elvben a WTO rögzített közös szabályai alapján zajlik ugyan, de a kereskedelmi tárgyalások során túl gyakran a fejlődő világ érdekeinek a rovására születtek meg a döntések. Mark Carney kanadai miniszterelnök erről állította a 2026. januári davosi Világgaazdasági Fórumon elmondott beszédében, hogy az előírásokat aszimmetrikusan érvényesítették: a hatalmasok mindig megtalálták a kibúvókat, ha a saját érdekeikről volt szó. És beismerte, hogy a nyugati hatalmak, mivel élvezték e rend előnyeit, szemet hunytak a visszasságok fölött.

A globalizáció által teremtett, mind szorosabban összekapcsolódó mai világban azonban már a „geoökonómia” fogalmának megszületése is utalt a nemzetközi környezet jelentős módosulására. A nukleáris fegyverek megjelenése eleve határt szab a konfliktusok háborús megoldásának, mivel a nagyhatalmak közötti háborúk a kölcsönös pusztulás kockázatával járnak. Az ENSZ és a Biztonsági Tanács gyakori bírálata során gyakran elfeledkeznek ezeknek a multilaterális intézményeknek a nagyhatalmakat kordában tartó szerepéről. A globális kereskedelem fejlődése ráadásul jelentősen bővítette a Mackinder által kontinentális „peremnek” (*the inner crescence*) nevezett országok játéktérét, önálló manőverezési képességét is. A régi geopolitikai koncepciókban ezek az országok alárendelt, függő helyzetben voltak a nagyhatalmakkal szemben, míg ma képesek ellenállni a patronázst kínáló nagyhatalmak közötti választás kényszerének. Változó koalíciókat alkotva, regionális együttműködésre törekedve növelhetik saját mozgásterüket a globális térben.

A globalizációs folyamatnak a bipoláris világrend felbomlása utáni felgyorsulása magában hordta egy új, egységes szabályokon alapuló világrend ígéretét (erre utalt az idősebb Bush elnök is az „új világrend” jelszavával). Új békerend megteremtése helyett azonban „örökös háborúskodás” (*forever wars*) következett be az expanzív liberális internacionalizmus szellemében. Szankciókkal sújtották az eltérő normákat és érdekeket követő kormányokat, és a demokrácia exportjának nevében többüket háborúval is rezsimváltásra kényszerítették.

A globalizációs folyamat mindamellett szorosabbra fűzi az országok közötti gazdasági és politikai kapcsolatokat. Hatása kiterjed a transznacionális társaságok terjeszkedésén túl a technológiatranszfer, a kulturális befolyás és az infokommunikációs hálózatok mind szélesebb körére. A gazdasági integráció pozitív fejlemény, de társadalmi feszültségeket is gerjeszt. A globalizációnak számos nyertese van, de legalább annyian szenvedik el a veszteségeit is. Parag Khanna joggal írta ugyan, hogy a globalizáció hatására ma több minden köt össze bennünket, mint ami elválaszt (Khanna, 2017), de azért ami elválaszt, az is létezik – s ez megjelenik a globalizációellenes fellépések és lázongások egész sorában.

Globalizáció vagy geopolitika?

Tézisem szerint a globalizáció által teremtett új esélyek és új egyenlőtlenségek együttesen vezettek el a geopolitika mai reneszánszához. Brian W. Blouet a globalizációt és a geopolitikát eleve egymással szemben álló fogalmakként definiálta (Blouet, 2001). A globalizáció eszerint az univerzális, a geopolitika pedig a partikuláris érdekek megfelelője. Egyes korszakokban az egyik, máskor a másik tendencia kerekedik felül. Lendületes gazdasági növekedés mellett inkább a globalizáció, válság és stagnálás idején a geopolitika kerül előtérbe. Manapság újra a geopolitika erősödésének lehetünk tanúi. Érzékelhető ez a szuverén önállóság és a kulturális identitás elvesztése miatti *ressentiment* (neheztelés) formájában, amely közös forrása a jobb- és baloldali populista mozgalmak erősödésének. A kölcsönös függőség előnyeinek belátása mellett növekednek a nemzetbiztonsági aggályok. A technológiai forradalom nyomán – főként a mesterséges intelligencia látványos fejlődése óta – a civilizáció összeomlásával fenyegető apokaliptikus víziók is szaporodnak.

A geopolitikai szemlélet felerősödését a világrendszer-elmélet egyes képviselői összefüggésbe hozzák azzal, hogy 2025-re éppen az ötvenéves nagy gazdasági ciklus, az úgynevezett Kondratyev-ciklus alá jára érünk (Chase-Dunn & Podobnik, 1999). A szerzők a transzatlanti térség ma szövetséges államai közötti jövőbeli kereskedelmi háborúkat sem zárták ki, ami a könyv megjelenésekor (számomra legalábbis) teljesen valószínűtlennek tűnt az európai integrációval kapcsolatos optimizmus idején, amikor a neoliberális gazdasági globalizáció még felívelő szakaszában volt. Kevesen sejtették előre a 2007–2008-ban kirobbanó globális pénzügyi válságot, amely az Európai Unióban is gazdasági stagnáláshoz vezetett. Optimista feltételezés szerint a válság legfeljebb átmeneti, monetáris intézkedésekkel kezelhető, és majd csak megindul újra felfelé a gazdaság szekere. A Covid-19 okozta pandémia azonban tovább növelte a termelési és értékesítési láncok helyenkénti megszakadása miatti rossz előérzetet, s elkezdődött a deglobalizáció elkerülhetetlenségéről szóló nemzetközi vita. A túl szoros gazdasági összekapcsolódást kezdték súlyos biztonságpolitikai kockázatnak tekinteni.

Nem kétséges, hogy a globalizáció terjedése és sikere maga is hozzájárult a geopolitikai feszültségek növekedéséhez. A neoliberális indíttatású úgynevezett hiperglobalizáció nyomán a transznacionális vállalatok tőkekihelyezése, egész iparágaknak a nagy népességű fejlődő országokba való áttelepítése egyfelől látványos fejlődést produkált az elmaradott térségekben. Százmilliók emelkedtek ki a krónikus mélyszegénységből, modernizálódott a gazdaság, fejlett technológiák sora támogatta a gazdasági felemelkedést, megnőtt az érintett országok súlya a világ gazdaságban. Főként a kelet- és délkelet-ázsiai országokban az olcsó munkaerőnek, a kitermelhető nyersanyagoknak és a széles fogyasztói piacoknak köszönhetően a beruházott tőke óriási hozamokkal kecsegtetett.

Másfelől viszont a tőkeexportőr országokban, főként az Egyesült Államokban – ahol a nagy korporációk a mesés profitjukat nem osztották meg a széles társadalommal –, az „ipartalanítás” révén milliók veszítették el a munkájukat. Tartóssá vált a középosztály társadalmi süllyedése, s ennek nyomán mély megélhetési válság (*affordability crisis*)

alakult ki. Amerikában ma ez a belpolitikai megosztottság egyik fő oka, ami a populista MAGA-mozgalom hullámain másodjára is az Egyesült Államok elnöki székébe repítette az ingatlanmágnás és televíziós *showman* Donald Trumpot. A globalizációra jellemző szabadságok közül, mint a pénz, a javak és szolgáltatások, az eszmék és emberek szabad áramlása, az utolsóval szemben a legnagyobb az ellenérzés (Amerikában éppúgy, mint Európában). Könnyű bűnbaknak megtenni a bevándorlókat, akik kulturálisan idegenek, még ha gazdaságilag hasznosak is. Amerikában súlyosbítja a helyzetet, hogy mindez drámai demográfiai fordulattal esik egybe: az európai eredetű fehér bőrű lakosság néhány éven belül kisebbségbe kerülhet a máshonnet behurcolt vagy bevándorolt, vegyes összetételű színes többséggel szemben, ami a „fehér nacionalizmus” újraéledéséhez és agresszív fellépéséhez vezet.

A hiperglobalizáció természetesen más társadalmakban is felszínre hozta az ellentéteket, Dani Rodrik ezért régóta esedékesnek tartotta a globalizáció reformját. Megfogalmazása szerint a globalizáció túl messzire ment; immár nem több, hanem értelmesebb (*smart*) globalizációra volna szükség, amely szabad kezet adna a nemzeti kormányoknak egyes kulcsiparágaik védelmére, szociális kiegyenlítésre, valamint a nemzetközi munkaerő-vándorlás szabályozására (Rodrik, 2014).

A gazdasági súlyarányoknak a globalizáció hatására bekövetkezett változása

A geopolitikai érdekellentéteket ma elsősorban az újonnan iparosodó fejlődő országok világgazdasági súlyának rendkívüli erősödése váltja ki. Ennek nyomán a „globális Dél” országai érthetően nagyobb befolyásra akarnak szert tenni a nemzetközi rendszerben, amire viszont kevés fogadókészség mutatkozik. A Világbank és a Nemzetközi Valutaalap döntéshozó testületeiben a nyugati hatalmak kvótáik arányában dominálnak, Kína azon törekvését viszont, hogy növelhesse részvényesi arányát, rendszeresen elutasították.

Ezért is szerveződött meg a BRICS+ országcsoporthoz, először öt nagy ország kezdeményezésére (a mozaikszó Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika angol nevének kezdőbetűiből áll), ma viszont már 13 országot foglal magában, és további bővülése várható. Ez a tömörülés megkérdőjelezi a Nyugat dominanciájára épülő, az Egyesült Államok hegemoniáján nyugvó régi világrendet, és multipoláris nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi rendszer létrehozásán fáradozik. A BRICS országcsoporthoz különböző gazdaságú és kultúrájú országok laza együttesét alkotja ugyan, egy dologban viszont egységes: alapvetően megkérdőjelezi a Nyugat kivételezett helyzetét, korábban kivívott gazdasági, pénzügyi dominanciáját. Miután a petrodollár-alapú pénzügyi rendszert (és az amerikai ellenőrzés alatt álló SWIFT fizetési rendszert) az amerikai politika gyakran fegyverként alkalmazta, szankcionálva a neki nem tetsző politikát követő országokat (Farrell & Newman, 2023; Dalio, 2021), mind többen válnak érdekeltté egy alternatív pénzügyi és fizetési rendszer megteremtésében. Ha valamely országot kizárnak a SWIFT nemzetközi fizetési rendszerből, az igen nagy károkat okoz a számára, mert nem fér hozzá nemzetközi kölcsönökhöz, nem jut külföldi beruházáshoz, és kereskedni

sem tud zavartalanul a világpiacon. A pénzügyi szankciók kikerülése céljából és a fizikai áruforgalom „zavartalanosságát” biztosítandó, a BRICS országcsoporthoz új fizetési rendszert is igyekszik létrehozni. Már bejelentették egy közös digitális valuta bevezetésének tervét is, amelynek egysége a „UNIT” elnevezést viselné. Ennek mintája az euró elődjeként használt ECU (*European Currency Unit*) mint közösen elfogadott fizetőeszköz volt, amely nem volt valódi pénz, de jó szolgálatot tett az EU-n belüli kereskedelmi elszámolásokban. A UNIT bevezetése egyelőre kísérleti stádiumban van, értékét 40 százalékban aranyfedezet, 60 százalékban pedig egy változó valutakosár lenne hivatott garantálni. Ha ez működésbe lépne, megnehezítené az Egyesült Államok – 38 billió (amerikai lép-tékben számolva trillió) dolláros – adósságának kezelhetőségét, amit eddig a dollár Fed általi szabad nyomtatása és az amerikai állampapírok iránti lankadatlan kereslet biztosított. A kínai CIPS (*Cross-Border Interbank Payment System*) a renminbiben lebonyolított, határokon átnyúló fizetések alternatív infrastruktúrájaként szolgálhat a nyugati, SWIFT-központú rendszerrel szemben.

A világ népességének mintegy négyötödét alkotó globális Dél országainak gazdasági fejlődése idővel elkerülhetetlenül többpólusú világ kialakulásához vezet majd el. Nemzetközi gazdaságstatisztikai adatok szerint¹ a BRICS országcsoporthoz vásárlóerő-paritáson mért gazdasági kibocsátása a globális GDP kb. 35–37 százalékát adja (egy 2026-ra vonatkozó becslések ezt már 40 százalékra teszik), a G7 országcsoporthoz 29–30 százalékkal szemben. A kínai gazdaság kibocsátása pedig ezzel a mércével már most is nagyobb, mint az Egyesült Államoké – igaz, hogy a lakossága is négyszer akkora.

Ha a G7-országok teljesítményét a nominális, azaz piaci árfolyamon számolt GDP alapján vetjük össze az új tömörülés teljesítményével, akkor a BRICS+ részesedése a világtermelésből jelenleg 28–30 százalékon áll a G7 43–45 százalékaival szemben. A magasabb növekedési ráta azonban itt is az arányok további eltolódását vetíti előre.

Az Egyesült Államok domináns pozíciójával szembeni geopolitikai kihívás súlyát a BRICS-országok által kilátásba helyezett alternatív intézményi architektúra kiépítése is növeli, amelynek kontúrjai azonban egyelőre még nem elég szilárdak. Ez végképp aláásná a régi világrendet és vele az Egyesült Államok globális hegemoniáját. Kína jó ideje az Út és Övezet (*Belt and Road*) kezdeményezéssel globális infrastruktúrális projektek megvalósításába kezdett, új kereskedelmi útvonalakat és partnereket keresve. Ennek talán legfontosabb eleme az eurázsiai kontinensen kiépülő út- és vasúthálózat, valamint energiahordozók szállítására szolgáló csővezetékek kiépítése, de a tengeri kikötői bázisok és az afrikai térségben létesített infrastruktúrális beruházások legalább olyan fontosak. A szárazföldi kereskedelmi útvonalak kiépítése – a legendás régi „selyemút” remniszcenciájára építve – pontosan azért fontos Kína számára, mert csak így lehet képes kikerülni az Egyesült Államok esetleges kereskedelmi bojkottját az amerikai haditengerészet és globális támaszponthálózat által uralt világtegereken.

Az elvont mutatók önmagukban még nem is fejezik ki teljesen e változás súlyát. Az ipari termelés, az energiaforrások és a kritikus nyersanyagok (mint a modern technika minden ágában kulcsfontosságú ritkaföldfémek feletti ellenőrzés), továbbá

¹ Ezek és a cikkben később szereplő adatok a www.postfactum.co.uk honlapról származnak.

a technológia vezető iparágában történő felzárkózás ugyancsak erős adu a gazdasági versenyben. A BRICS+ adja a világ ipari termelésének, energia- és nyersanyag-kitermelésének (olaj, gáz, fémek) tetemes részét. Kína a modern ipar számos ágában már vezető szerepet tölt be. Az Australian Strategic Policy Institute (ASPI) kutatása szerint Kína az élenjáró gyártási technológiák kutatásában már megelőzi az Egyesült Államokat, és a digitális információtechnológiák több területén is az Egyesült Államokhoz hasonlóan erős pozíciót szerzett (Gaida et al., 2023).

A legközvetlenebb kihívást azonban a globális pénzügyi rendszerben zajló változások jelentik az Egyesült Államok domináns pozíciója számára. 2000-ben még a globális pénzügyi tartalékok 71 százalékát tartották dollárban; 2025 végére ez az arány 56–57 százalékra esett vissza, és a trend továbbra is lefelé tart. A jegybankok a bizonytalanság ellensúlyozására ezért növekvő mértékben halmoznak fel aranyat, hogy csökkentsék a 2008-ashoz hasonló pénzügyi válságoknak való kitettségüket. Az olajkereskedelem a fél évszázaddal ezelőtti olajválság óta kizárólag dollárban zajlik, ami tartóssá tette a dollár iránti igényt (innen a petrodollár elnevezés), de Szaúd-Arábia most nem újította meg ezt a szerződéses kapcsolatot, az Egyesült Arab Emírátsok pedig bejelentette, hogy kilép az OPEC szervezetéből. Az olajért immár elfogadják a jüant és a rúpiát is. A változás fontos jele a 2016-ban létesített Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bank is. Ez ma a modern világ gazdaság egyik legdinamikusabb intézménye, amely a nyugati Világbank keleti alternatívája lehet. Tagjai között van Magyarország is; legnagyobb részvényesei Kína, India és Oroszország, de az amerikai eltanácsolás ellenére számos nyugat-európai bank is részvényessé lett. Ez a bank rövid idő alatt a világ egyik legfontosabb infrastrukturális hitelezőjévé vált. Nem zárkózik el a Világbanktól sem, számos projektet közösen finanszíroznak.

A biztonságpolitika terén pedig létrejött a Sanghaji Együttműködési Szervezetet (*Shanghai Cooperation Organisation, SCO*), amely jelenleg a legnagyobb kiterjedésű regionális biztonsági és politikai orgánus, a világ népességének mintegy 40 százalékát fedi le. A hagyományos, eurocentrikus világképünk alapján úgy vélhetjük, hogy mindez nem sokat számít, de az úgynevezett világsgzigeten, az eurázsiai kontinensen azért jelentős erőt képvisel. Bár egyelőre nincs olyan kölcsönös védelmi cikkelye, mint a NATO-nak, célja mégis a többpólusú világrend előmozdítása és az amerikai befolyás korlátozása az eurázsiai térségben. Az új képlet legfontosabb vonása végül Kína és Oroszország új keletű együttműködése, amely felülírja a korábbi kínai–amerikai közeledést, amelynek eredeti célja az 1970-es évek közepe óta éppen Kína és Oroszország egymástól való eltávolítása volt.

A globális gazdaság súlypontjának lassú eltolódása a hagyományos Nyugattól az ázsiai–csendes-óceáni térség irányába, ezen belül különösen Kína (és nem mellesleg India) gyors felemelkedése az Egyesült Államok számára kulcsfontosságú kihívást jelent. Ezért már Obama elnöksége óta stratégiai célként fogalmazták meg a csendes-óceáni térség felé fordulást (*pivot to Asia*), de ezt eddig valahogy nem sikerült maradéktalanul megvalósítani. Érdekes fejlemény, hogy miután az első Trump-kormány nem írta alá a csendes-óceáni szabadkereskedelmi egyezményt, a térség országai végül – Kína és az ASEAN-országok részvételével – az Egyesült Államok nélkül kötötték meg. Ha valóban bekövetkezne a csendes-óceáni térség irányába tett

fordulat, akkor az Európával való hagyományosan erős kapcsolat másodlagossá válhat az Egyesült Államok számára.

Az Egyesült Államokban érthető okokból régóta fenyegetésként élik meg Kína felemelkedését, világgazdasági súlyának, technológiai felzárkózásának és még inkább védelmi képességeinek a látványos növekedését. Kínát sokszor éri az a vád, hogy bár tagja a WTO-nak, nem tartja be a szabályait, kulcsiparágakat államilag támogat, ezzel is piaci előnyökre téve szert. Az a vád, hogy csak másolja a nyugati technológiát, lehet, hogy egykor igaz volt, de egyre kevésbé tartható. Történeti szemmel nézve, Kína és India felemelkedésének nem kellene olyan nagy meglepetést okoznia, hiszen csak a gyarmati korszak előtti világgazdasági súlyuk kezd helyreállni. 1820-ban Kína gazdaságtörténeti statisztikák szerint még a világ össztermelésének 30 százalékát adta, és India sem sokkal maradt el. Várható volt, hogy a gyarmati korszak végével, bekapcsolódva a globális gazdaságba, helyre fog billenni az egyensúly, már csak demográfiai túlsúlyuk alapján is (Baldwin, 2016, 208. o.).

A globális hegemonia ígézetében élő szuperhatalom, amelynek számára valósággal nemzeti küldetessé, elhivatottsággá vált globális primátusának fenntartása, rosszul viseli ezt a kihívást. A szingapúri diplomata és teoretikus Mahbubani egy újabb kritikus nyilatkozatában kifejtette, hogy a nyugati civilizáció talán a maga univerzális eszméi, az erkölcsi magasabbrendűségébe vetett hite és a gyarmatosító korszakból eredő rasszista előítéletek miatt is nehezen barátkozik meg más civilizációk önállóságának és egyenrangúságának gondolatával (Mahbubani, 2018).

Alfred McCoy, a birodalmak felemelkedésével és hanyatlásával foglalkozó brit történész kertelés nélkül hanyatló birodalomnak nevezi az Egyesült Államokat, amely a hatalmi túlterjeszkedés és kimerülés jeleit mutatja, és nézetével ma nincs egyedül; a „Pax Americana” végéről manapság sokan értekeznek. McCoy szerint Trump elnöksége nem oka, csak tünete a válságnak, amelyet azonban felgyorsít a politikájával (McCoy, 2021, 359. o.). Az Egyesült Államok primátusának elvesztése természetesen korántsem jelent a Szovjetunióéhoz mérhető összeomlást; hiba lenne alábecsülni gazdasági erejét, fejlett tőkepiacát, a humán tőke fejlettségét és a szabad vállalkozásoknak főképp a technológiai innováció terén megnyilvánuló dinamizáló hatását. A társadalmi és politikai rendszer stabilitása most erős szakítópróbának van ugyan kitéve, de az ország technológiai fejlettsége, demográfiai és biztonsági helyzete így is jóval előnyösebb a legtöbb potenciális vetélytársánál. Ezért legfeljebb viszonylagos pozícióvesztésről lehet szó. A globális gazdasági és pénzügyi mutatók mégis a nyugati dominancia fokozatos gyengülését jelzik. Az utóbbi időben feszültségek támadnak az Egyesült Államok hagyományos szövetségi rendszerében is, miközben vele szemben új szövetségek, gazdasági és biztonságpolitikai tömörülések jelennek meg.

Új konfliktusok körvonalai

Az idei davosi Világgazdasági Fórumon a kanadai miniszterelnök és az amerikai elnök ellentétes tartalmú programadó felszólalásaiban is jelentkezett ez a feszültség. Az amerikai külpolitika változásának jele Kanadának az Egyesült Államok potenciális

51. tagállamakénti emlegetése, valamint a Grönland birtoklására bejelentett igény. Az EU tagállamai e vitában felsorakoztak a NATO-tag Kanada és Dánia mögé. Az ázsiai, csendes-óceániai térség felé fordulni kívánó Egyesült Államok számára azonban várhatóan tovább csökken a transzatlanti együttműködés korábbi feltétlen értéke, ami joggal nyugtalanítja európai szövetségeseit. A Nyugat egysége lassan az orosz–ukrán háborúhoz való megváltozott amerikai viszony miatt is kezd kérdésessé válni.

A Trump-kormány legutóbbi külpolitikai lépései végképp értetlenséget váltanak ki szövetségesei körében is. Venezuela elnökének elrablásával és az ország olajexportja feletti ellenőrzés megszerzésével, majd 2026. február 28-án, egy ígéretes tárgyalási folyamat kellős közepén, az Izraellel közösen Irán ellen indított háborúval egyaránt kényes helyzetbe hozta európai és arab szövetségeseit. A kongresszus megkerülésével végrehajtott katonai akció ráadásul a nemzetközi joggal is ellentétes volt. A NATO európai államai sorra nemet mondanak a háborúban való tevékeny részvétel követelésére. Az olajtermelő közel-keleti arab államok pedig azzal szembesültek, hogy a térségben lévő amerikai támaszpontok inkább teherterelt jelentenek, mint védőernyőt, mivel azzal kell számolniuk, hogy miattuk iráni ellentámadások könnyű céltáblái lesznek. A Hormuzi-szoros tartós lezárása pedig olyan fennakadást idéz elő a világ energiakereskedelmében, amely szövetségeseit is nehéz helyzetbe hozza. Az olaj hiánya és árának emelkedése nemcsak Indiát, Japánt, Dél-Koreát és más délkelet-ázsiai országokat sújtja, Európáról nem is szólva, de az Egyesült Államokban is belpolitikai feszültséget és gazdasági válságot idézhet elő. Trump eszkalációs csapdába került, a konfliktus tartós megoldatlansága pedig világgazdasági pangást, ha ugyan nem az 1929-es világválsághoz hasonló depressziót válthat ki. Belpolitikai kockázatot jelent számára az is, hogy az őszi félidős kongresszusi választásokon pártja elveszítheti képviselőházi és szenátusi többségét.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy meddig tartható fenn ilyen körülmények között az amerikai hegemonián alapuló „szabályalapú világrend”. Bár sokan fordulatot remélnek az idén esedékes kongresszusi választásoktól, ami megfékezhetné Trump politikai ámokfutását, nézetem szerint indokolt az óvatosság ezzel kapcsolatban. A fordulat ideológiai hátterére jól rávilágít az amerikai Heritage Foundation *Project 2025* elnevezésű programja, amely az ellenfelvilágosodás kiáltványának is tekinthető. A választási kampány hajrájában Trump váltig állította ugyan, hogy a *Project 2025* nem az ő programja, ám a program számos kidolgozója és támogatója később fontos szerepet kapott kormányzatában. Közéjük tartozik Stephen Miller, az *America First Legal* alapítója és Trump egyik legbefolyásosabb tanácsadója is.

Az amerikai belpolitika fordulatai nem tartoznak a tárgyunkhoz, a külpolitikai lépések azonban igen. Az új amerikai nemzetbiztonsági stratégiában Kínát és Oroszországot már nem nevesítik Amerika fő ellenségeiként, miközben Európával kapcsolatban kritikus hangot ütnek meg, civilizációs visszaesés veszélyéről példálózva. A Monroe-doktrínát a szellemesnek vélt (valójában csak az elnöknek hízolgó) „Donroe-doktrína” elnevezéssel elevenítik fel. Ennek első lépését a venezuelai elnöki házaspár elrablása és az ország olajkincse feletti amerikai rendelkezés megszerzése hivatott demonstrálni. Közismert Trump hajlama arra is, hogy felmondjon nemzetközi szerződéseket. Erre a legjobb példa az Egyesült Államoknak a párizsi

klímamegállapodásból, valamint a 2015-ben megkötött iráni nukleáris megállapodásból (*Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA*) való kilépése. Ez utóbbi hozzájárult ahhoz, hogy az iráni atomprogram körüli konfliktus tartósan megoldatlan maradt, és a kérdés később az Irán elleni katonai fellépés egyik indokává vált. De – elődjeihez hasonlóan – Trump is vonakodott a nukleáris fegyverzetek korlátozásával kapcsolatos nemzetközi egyezmények megújításától, amit igen kockázatosnak kell tekintenünk. (Ma már egy sincs életben közülük.) Az Egyesült Államok több nemzetközi szervezetből való kilépését is kilátásba helyezte (még az Egészségügyi Világszervezetet, a WHO-t is el kívánja hagyni), kritikus az ENSZ számos intézményével szemben, és Béketanács (*Board of Peace*) néven saját befolyása alatt álló új nemzetközi szervezetet is létrehozott; végül lebegteti a NATO iránti elkötelezettségét.

A fenti lépésekről sokan úgy vélik, hogy csupán az új geopolitikai realitásokhoz való szükségszerű alkalmazkodást szolgálják. Meggyőzőbbnek tűnik azonban az az állítás, hogy inkább csak elmélyítik a geopolitikai árkokat. A tanulmányunk mottójául választott idézet a kanadai miniszterelnöknek a 2026. januári davosi Világ gazdasági Fórumon elhangzott, nagy visszhangot kiváltó beszédéből származik. Mark Carney ugyanott fel is szólította a középhatalmakat, hogy fogjanak össze, mert együtt eredményesebben tudnak szembeszállni a nagyhatalmi zsarolással. „A nagyhatalmi vetélkedés világában a köztes államoknak választaniuk kell: egymással versengenek a kegyekért, vagy összefognak, hogy befolyásukkal harmadik utat teremtsenek” – jelentette ki (Carney, 2026). Carney azóta is a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok diverzifikálására buzdítja az országokat, hogy ne legyenek kiszolgáltatva a nagyhatalmak szeszélyének, és ebben Kanada is jó példával jár elől.

A vámtarifák önkényes kiszabása, a sorozatos pénzügyi szankciók, az olajszállítási embargók, illetve egyes fejlett technológiai termékek Kínába irányuló exportjának nemzetbiztonsági szempontokra hivatkozó tilalma nem csupán más országok gazdasági fejlődését gátolja, hanem a globális gazdaság és a nemzetközi kereskedelem kiszámítható működéséhez szükséges bizalmat is erodálja. Mindez érthető reakciókat vált ki immár az Egyesült Államok szövetségeseinek körében is, ami tovább növeli a nemzetközi politikai feszültségeket.

Bár az egypólusú világrenddel szembeni legnagyobb kihívást ma kétségkívül Kína globális súlyának megnövekedése jelenti, a multipoláris világrend létrehozásában rajta kívül a világ számos térségének gazdasági hatalmasságai is érdekeltek. Az Egyesült Államok hanyatlása annyiban megkérdőjelezhető, hogy egyelőre inkább csak relatív pozícióvesztésről van szó. Az ország hagyományos erősségei (a már említett gazdasági tényezőkön kívül az előnyös demográfiai és földrajzi helyzete, valamint páratlan katonai ereje) korántsem veszítették el jelentőségüket. Ugyanakkor a globális versenytársak gazdasági erősödése mellett például Kínának is megvannak a maga súlyos társadalmi, demográfiai és ökológiai problémái, amelyekkel a gyors technológiai fejlődés ellenére meg kell birkóznia.

A Trump-kormány szeszélyes bel- és külpolitikai lépései érthetően aggodalmat keltenek és zavart okoznak az Egyesült Államok szövetségi rendszerében. Ami az amerikai belpolitikát illeti, sokan egy illiberális, autoriter fordulat bekövetkeztétől tartanak. Bár a hatalommegosztás intézményei szilárdan gyökereznek az amerikai

alkotmányban, a politikai rendszer jelentős átalakulása mégsem zárható ki teljesen. Meglehet, hogy egy illiberális, antidemokratikus fordulatot még a 2026. novemberi félidős kongresszusi választásoknak az elnök számára hátrányos kimenetele sem lenne képes meggátolni.

A geopolitika szempontjából azonban elsősorban az országok külpolitikai lépései a döntők. Ezek pedig ma nem zárják ki a világnak a regionálisan domináns nagyhatalmak befolyási övezeteire való felosztását, amittől sokan tartanak. Mivel láthatóan Kína is képes hatékony ellenlépésekre (főleg a modern technológiához elengedhetetlen ritkaföldfémek exportjának tilalmával), még enyhülhet a rá nehezedő külső nyomás. A két gazdasági óriás – főként a hatalmas kínai feldolgozóipari potenciál miatt – nagymértékben egymásra is van utalva. A biztonsági kockázatok csökkentése értelmes külpolitikai cél, de a teljes szétválás mindkét gazdaság számára súlyos károkat okozna. Ezért oldódik az ellenséges hangnem Kína, de különös módon Oroszország irányában is, amelynek nagyhatalmi ambíciói és biztonsági érdekei több megértésre találnak az új amerikai kormányzatban, mint a régiben. Európában értetlenséget vált ki ez a fordulat, jóllehet Trumpnak számos jogos kritikája van az Európai Unió gazdasági és politikai állapotával, még inkább védelmi képességeivel szemben.

Quo vadis?

A nagytérsegi befolyási övezetekben való gondolkodás régi vonása a geopolitikai doktrínáknak, de a globalizáció számos olyan változást is eredményezett, amelyek mérsékelhetik a többpólusú világrendben rejlő veszedelmeket. Az egyik a katonai technológia átalakulása: az atomfegyver megjelenése, a légierő, a rakétatechnika kiemelt fontossága és az aszimmetrikus hadviselés eszközeinek páratlan fejlődése értelmetlenné teheti a folytonos háborúskodást mint a konfliktusmegoldás eszközt. A klasszikus geopolitikai doktrínákat politikailag is aláásta a gyarmati rendszer fokozatos megszűnése, az el nem kötelezett országok mozgalmának fellépése. Ma már nem annyira a területek birtoklása áll a középpontban; a nemzetközi viszonyokban inkább a gazdasági kapcsolatok és az önálló fejlődés feltételeinek biztosítása vált döntő tényezővé.

Más oldalról a globalizációra jellemző hálózatosodás ténye fékezi is a geopolitikai konfliktusok kiéleződését. Ma már nemcsak az államok mint területileg körülhatárolt, szuverén politikai egységek („területi államok”) számítanak, hanem a transznacionális vállalatok által fenntartott nagy termelési és ellátási láncok, valamint az internet és a digitális kommunikáció egymással is összekapcsolódó hálózatai is, amelyeknek figyelmen kívül hagyása gazdasági visszaesés kockázatával jár. Mindez ellehetetleníti a totális elszigetelődést. Az amerikai Ian Bremmer a digitális óriásvállalatokat – némi túlzással – eleve a területi államok határait átlépő, új hatalmi ágensekként, a digitális szuverenitás újszerű alanyaiként jellemzi (Bremmer, 2014). Ezeknek a befolyása a határokon átívelő hatásuk folytán rendkívüli lehet, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy kritikus helyzetekben felsorakoznak a kormányaik biztonsági törekvései mögött. Ez a tény pedig éppúgy vonatkozik az Egyesült Államokra, mint az autoriter berendezkedésű Kínai Népköztársaságra. (Az új amerikai kormányzat

2025. évi beiktatási ünnepségén mindenesetre látványosan megmutatkozott a Szilícium-völgy vezető elitjének Trump iránti támogatása.)

Milyen jövőt ígér hát a világrend mai átalakulása? Merre tart a világ a globalizációs és a geopolitikai törekvések eredőjeként, és miként védekezhetünk a multipoláris világrend kockázatai ellen?

A sikeres nemzetközi befektető, Ray Dalio, aki egy egész könyvet szentelt a világrend változásának (Dalio, 2021), egyik összefoglaló előadásában a jelzett trendek alapján a régi világrend felváltásának három scenárióját vázolta fel.

– Az *első* az Egyesült Államok és Kína békés alkalmazkodása egymáshoz – ez az optimista forgatókönyv, amelynek bekövetkezése egyáltalán nincs kizárva.

– A *második* egy kettészakadó, bifurkációs világ, amelyben egymástól elszigetelt gazdasági térségek és egymással nem kompatibilis digitális terek jön létre. Ez egy új hidegháború scenáriója, amelyben az egyensúlyt kölcsönös fenyegetések tartják fenn, ahogyan korábban, az első hidegháború idején is történt.

– A *harmadik* egy katasztrofális kimenetelű konfliktus, amelyet a bizonytalanság és bizalmatlanság légköre hoz létre, és amely lerombolja a civilizáció fejlődésének eddigi eredményeit.

A két utóbbi scenárió megvalósulása, vagyis a bifurkáció hidegháborús fenyegetése, illetve a világrend két állapota közötti átmenet katasztrofális kimenetele azonban Dalio szerint egyáltalán nem törvényszerű. Az egymásnak feszülés és a világ nagyhatalmi befolyási övezetekre való felosztása helyett nyilvánvalóan minden szereplő számára jobb kilátást nyújtana a multilaterális együttműködés világának békés reformja.

Hasonló következtetésre jut Stephen Walt és Dani Rodrik: közös tanulmányukban egy új rend kiépítésének feltételeit vették sorra (Rodrik & Walt, 2024). Szerintük a régi rend felbomlása ellenére megőrizhető az államok közötti kapcsolatok multilaterális rendszere. A bizonytalanság és a krónikus bizalmatlanság veszélyes helyzeteket teremt ugyan, de a régi rend válságának nem kell okvetlenül káoszba torkollnia. A régi rend kontrollált lebontása mellett lehetőség nyílik egy új rend felépítésére is.

Ennek legelső feltétele azonban a globális gazdasági és geopolitikai primátusra való törekvés feladása. Ez ugyanis a szerzők szerint eleve kontraproduktív, egyben elérhetetlen vállalkozás – nem javítja a biztonságot, ugyanakkor feléli a csak együttműködésben elérhető közös célokra fordítható forrásokat. Ilyennek tekintik a klímaváltozás megfékezését, a gazdasági prosperitás biztosítását, illetve a béke megőrzését. Ez a feltétel egyben éles kritikája is a ma követett amerikai politikának.

A „szabályokon alapuló rendtől”, amely Walt és Rodrik szerint valójában nem egy „jóindulatú”, sokkal inkább egy „ragadozó” (*predatory*) hegemon törekvéseit tükrözi, egy olyan multipoláris rend irányába kell továbblépni, amely – alkalmazkodva a felemelkedő hatalmak igényeihez – tolerálja a nagyobb diverzitást. Ehhez viszont egy lazább szabályokat megengedő, újfajta globalizációra van szükség, amint erre Rodrik már idézett korábbi írása is rámutatott. Az új rend fokozatos kiépítéséhez Walt (2026) egyfajta sorvezetőt ajánl, vázolva egy olyan *metarezsím* elveit, amely a mainál békésebb és együttműködőbb világrendet eredményezne.

A nemzetközi elfogadásra igényt tartó elveket e tekintetben Walt és Rodrik négy kategóriába sorolja.

– Az *elsőbe* a *tiltott akciók* tartoznak, amelyek nem igazolhatók nemzetbiztonsági vagy egyoldalú gazdasági érdekekkel. Ezek magukban foglalják az ENSZ Alapokmányában foglalt tilalmakat, mint amilyen az erőszakos hódítás tiltása, illetve a területi integritás védelme. Tartalmazza továbbá a diplomáciai immunitás, a korlátozás nélküli tengeri hajózás, a világűr szabad használatának már ismert és elfogadott elveit, amelyeket a hidegháborús szembenállás idején is betartottak. Ez magában foglalja a nagyhatalmak közötti katonai összeütközések kerülését, a nukleáris fegyverek bevetésének tabuját, amelyeket formális egyezmények nélkül is továbbra is érvényesnek kell tekinteni. A gazdaságban hasonló informális normát jelent a károkozási tilalom (a *don't beg your neighbour* elve), vagyis hogy az egyes államok ne egymás rovására akarjanak előnyökre szert tenni. Hogy pontosan mi sorolható ebbe a körbe, arról mindig lehet vita. A beruházási kedvezmények például aligha tekinthetők gazdasági kényszerítő eszköznek, a kereskedelmi és technológiai korlátozások azonban már igen: például az Egyesült Államok által a fejlett félvezetők és a félvezetőgyártáshoz szükséges technológiák Kínába irányuló exportjára bevezetett korlátozások, illetve a ritkaföldfémek kínai exporttilalma.

– A következő, *második* kategóriába a tárgyalások útján kialakított kölcsönös engedmények sorolhatók. Ilyennek tekinthetők például a fegyverzetkorlátozási megállapodások, a nukleáris fegyverzetek kezelésének biztonsági protokollja vagy éppen a felderítési tevékenység szabályozása. Nem említik, de bizonyosan idekívánczik az autonóm fegyverek alkalmazásának egyezményes tilalma, tekintettel a mesterséges intelligencia gyors fejlődésének veszélyeire.

– A *harmadik* kategóriába sorolják az egyezmények hiányában gyakorolható autonóm akciókat, beleértve a civil kezdeményezéseket is, amelyek a „szemet szemért” eskalációs spirál elkerülése céljából *arányos reagálást* igényelnek.

– Végül a *negyedik* kategóriába a globális közjavak biztosítását célzó multilaterális kormányzás intézményeit sorolják, mint a tartós együttműködés zálogait. A meglévő intézmények mellett például idetartozhatna a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatások és alkalmazások szabályozása is, amelyről jelenleg is nemzetközi vita folyik.

Vajon mennyire reális egy ilyen elképzelés, amely az alapelvekről szóló belátásra és kölcsönös nemzetközi megállapodásokra épít? A szerzők tisztában vannak azzal, hogy a kölcsönös bizalmatlanság, az inkompetens kormányzás vagy a szimpla tudatlanság csökkentik az ilyen megállapodások esélyét, de nem teszik őket eleve megvalósíthatatlanná. Ha van közös akarat egy prosperálóbb és biztonságosabb világ létrehozására, akkor ehhez az eszközök is rendelkezésre állnak.

Hivatkozások

Baldwin, R. (2016). *The great convergence: Information technology and the new globalization*. The Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv24w655w>

- Bayer, J. (2010). A globalizáció és a 21. század geopolitikai kihívásai. *Geopolitika a 21. Században*, 1(1), 7–28.
- Bayer, J. (2021). *Felbolydult világ: Írások a globalizációról*. Napvilág Kiadó.
- Blouet, B. W. (2001). *Geopolitics and globalization in the twentieth century*. Reaktion Books.
- Bremmer, I. (2014). The new rules of globalization. *Harvard Business Review*, 92(1-2), 103–107. <https://hbr.org/2014/01/the-new-rules-of-globalization>
- Brzezinski, Z. (1999). *A nagy sakktábla: Amerika világhéghatalma és geostratégiai feladatai* (ford. Hruby, J.). Európa Kiadó. (Az eredeti mű megjelenése: 1997.)
- Brzezinski, Z. (2002). Eurázsiai geostratégia (ford. Szőnyi, I.). In Csizmadia, S., Molnár, G., & Pataki, G. Z. (szerk.), *Geopolitikai szöveggyűjtemény* (138–146. o.). Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal.
- Carney, M. (2026, January 20). *Davos 2026: Special address by Mark Carney, Prime Minister of Canada*. World Economic Forum.
- Chase-Dunn, C., & Podobnik, B. (1999). The next world war: World system cycles and trends. In V. Bornschier & C. Chase-Dunn (Eds.), *The future of global conflict* (pp. 40–65). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446218167.n3>
- Csizmadia, S., Molnár, G., & Pataki, G. Z. (szerk.). (2002). *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal.
- Dalio, R. (2021). *Principles for dealing with the changing world order: Why nations succeed and fail*. Avid Reader Press/Simon & Schuster.
- Farrel, H., & Newman, A. (2023). *Underground empire: How America weaponized the world economy*. Allen Lane.
- Gaida, J., Wong Leung, J., Robin, S., & Cave, D. (2023). *ASPI's Critical Technology Tracker: The global race for future power*. Australian Strategic Policy Institute. <https://www.aspi.org.au/report/critical-technology-tracker/>
- Khanna, P. (2017). *Konnektográfia: A globális civilizáció jövőjének feltérképezése* (ford. Palik, J.). HVG Könyvek. (Az eredeti mű megjelenése: 2016.)
- Khanna, P. (2020). *The future is Asian*. Simon & Schuster.
- Mahbubani, K. (2018). *Has the West lost it? A provocation*. Allen Lane.
- McCoy, A. W. (2021). *To govern the globe: World orders and catastrophic change*. Haymarket Books.
- Rodrik, D. (2014). *A globalizáció paradoxona: A demokrácia és a világgazdaság jövője* (ford. Felcsuti, P.). Corvina.
- Rodrik, D., & Walt, S. M. (2024). How to construct a new global order. *Oxford Review of Economic Policy*, 40(2), 256–268. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grae011>
- Schmitt, C. (1963). *Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. Duncker & Humblot.
- Schmitt, C. (1995). *Staat, Großraum, Nomos: Arbeiten aus den Jahren 1916–1969* (G. Maschke, Ed.). Duncker & Humblot. <https://doi.org/10.3790/978-3-428-47471-4>
- Simms, B. (2023). *Die Rückkehr des Großraums?* Duncker & Humblot. <https://doi.org/10.3790/978-3-428-59022-3>
- Walt, S. M. (2026). The predatory hegemon: How Trump wields American power. *Foreign Affairs*, 105(2), 8–23. <https://www.foreignaffairs.com/united-states/predatory-hegemon-walt>